

PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINI YECHISH YO'LLARI

Xaydarova Dilorom Abduxamidovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari

va huquq ta'limi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish, multimedia-texnologiyalar vositalari orqali mediakompetentlik darajasini oshirish, taxborot-kommunikatsion texnologiyalarini o'zlashtirish, rivojlantirish va takomillashtirish orqali mediakompetentlik layoqatiga ega bo'lish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: axborot, media, mediata'lim, pedagogika, texnologiya, qobiliyat, auditoriya, kompetentlik

Ma'lumki, ta'lim jamiyat rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Qanday sohada bo'lmasin, yuqori bilimga ega mutaxassislar ilmiy-tadqiqot ishlanmalari bilan shug'ullanish, yangi mahsulot turlarini yaratish va texnologiyalarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Jahondagi globalashuv jarayonlari va kompaniyalar o'rtasidagi mavjud chuqur raqobat muhiti mutaxassislarni ham favqulodda shunga tayyor bo'lishlarini talab etadi. Ular nafaqat o'z g'oyalarni rivojlantirish va yaratilgan nazariy modellarini amalda joriy etish uchun qulay sharoitlarni ta'minlaydilar, shu bilan birga, iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi uchun ham muhim intellektual omil hisoblanadilar. "Competence" so'zi inglizchada "qobiliyat" degan ma'noni bildirib, u faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish va yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat, iqtidorni namoyon etishdir. Ta'limga "kompetentlik" tushunchasi psixologik izlanishlar orqali kirib kelganligi sababli buni kutilmagan vaziyatlarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, uning muloqotga kirishishi va raqiblar bilan o'zaro munosabatlari, bunda qanday yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni qanday bajarishda, ziddiyatli ma'lumotlardan foydalanish jarayonida murakkab holatlarda harakatlanish rejasiga egaligini anglatadi",- degan xulosaga kelish mumkin.

Bugungi kunda jahonda texnologiyalar va axborotlashtirish jarayonlarining rivojlanishi davrida yuqori malakali kadrlarni egallash va yollash uchun kompaniyalar o'rtasida raqobat kurashi birmuncha oshdi. Bu nafaqat tijorat tashkilotlariga, balki ilmiy-tadqiqot markazlari, o'quv yurtlariga ham tegishlidir. Shunday ekan, zamonaviy ta'lim sifati to'g'risidagi masala birinchi navbatda hal qilinishi kerak bo'lgan muammo

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

hisoblanadi. Aynan, oliy ta'lim muassasalari bo'lajak mutaxassislarining aniq kasbiy sohasida bilimlarini shakllantiradi.

Davlat taraqqiyoti va jamiyat ravnaqi ko'p jihatdan uning intellektual potentsiali bilan belgilanadi. Chunki ilmiy potentsiali yuqori darajada rivojlangan mamlakat barcha sohalarda doimo ilg'or bo'ladi. Shuning uchun mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish davlat ahamiyatiga molik bo'lgan ustuvor vazifa sifatida yondashilib, katta e'tibor qaratilyapti. Yuqori malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlashga erishish uchun ta'lim jarayonini tashkil qilish va boshqarishning o'ziga xos talablari mavjud. Birinchidan, o'quvchi-talabalarning kasbiy bilimlarni o'zlashtirish darajasi davlat ta'lim standartlari talablariga mosligini ta'minlash. Ikkinchidan, o'quvchi-talabalarning mustaqil ijodiy faolligini davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalar doirasini to'liq qamrab olishga erishish. Jamiyatning bu tarzda jadal rivojlanishi, yuqori malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyoj – o'qituvchidan intellektual qobiliyatlarini namoyon qilgan holda, ijtimoiy talablarni qondirishni taqozo etmoqda.¹⁰

Ijodiy faoliyatga qodir, rivojlanuvchan ta'limiy-tarbiyaviy jarayonni va shu bilan birga o'zining kasbiy kompetentligi hamda mediakompetentligini boshqara oladigan pedagoglarga jamiyatning barkamol shaxsga bo'lgan talabini qondira oladi. Hozirgi kunda shu qadar katta ahamiyatga ega bo'lgan mediakompetentlikning ma'nosi, uning shakllanganlik darajasi, mezonlari va komponentlari to'g'risida yagona bir ta'rif yo'q.

Dunyoda mediakompetentlikni rivojlantirishning asosiy bosqichlari sifatida quyidagilar e'tirof qilinadi:

1. Mediakompetentlikning (atamaning o'zini kiritmasdan turib) birinchi marta 1920 yilda tilga olingan, shu yili Moskvada dunyoda birinchi kino maktabi (Hozirda Butunrossiya davlat kinematografiya instituti –VGIK) ochilgan. XX asrning 30-yillarida mediata'lim (matbuot, foto va kino materiallari asosida) umumta'lim maktablarida rivojlanib borgan.¹¹

2. Rossiya maktablarida ta'limda mediakompetensiyaning shakllanish harakati XX asrning 60-70 yillarida faol rivojlandi. Bu mediakompetentlik tiklanishi va rivojlanishining ikkinchi bosqichi bo'ldi. Bu davrda kino ta'limi va audiovizual savodxonlik ustuvorlik qildi. Pedagogika fanlari akademiyasining Badiiy tarbiya instituti ekran san'ati laboratoriyasi shu yillari faol ish olib bordi. Mediata'lim muammolariga bag'ishlangan dastlabki nomzodlik dissertatsiyalari XX asrning 60-yillarida talabalarning kinota'limi (O.A. Baranov – 1968; A.S. Karasik – 1966; Yu.M. Rabinovich – 1966 va R.

¹⁰ Никитина Е.Ю., Милютин А.А. Формирование медиакомпетенции младших школьников на уроках русского языка. Монография. – М., 2015.

¹¹ Никитина, Е.Ю. Педагогическое управление коммуникативным образованием студентов вузов: перспективные подходы: монография. – М.: МАНПО, 2006. – С. 154.

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

G. Rabinovich 1966), radioeshitirish (V. I. Saperov – 1969), televideniye ning mediata'limdagi roli (S. N. Penzin –1967 va boshq.) sohasida ham bajarildi.¹²

XX asrning 70-yillarida audiovizual mediata'lim g'oyalarini rivojlantirishga bag'ishlangan nomzodlik dissertatsiyalari muvaffaqiyatli himoya qilindi (N.V. 3. XX asrning 80-yillarida Rossiyada mediata'lim (matbuot, kinematografiya va televideniye materiali asosida) bo'yicha eksperimentlar amalga oshirila boshlandi. Ta'limda mediakompetensiyani tadqiq qilish rivojining uchinchi bosqichi kuzatildi. Mediata'lim tadqiqotlarining chuqurlashishi, sof pedagogik tajribani tavsiflash va umumlashtirishdan mazkur fenomenning psixologik va ijtimoiy (sotsiologik) qatlamlarini aniqlashga o'tish jarayoni yuz berdi.¹³

7. 2006-2008 yillar davomida Rossiyada mediata'limni rivojlantirish bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirildi. Jumladan, Rossiya mediatalimi harakatini qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi tashkilotlardan: Sibir Mediata'lim Uyushmasi, Ural mediamadaniyat va mediata'lim ilmiy-metodik Markazlari "Ta'lim. Media. Jamiyat: hamkorlik muhiti" jurnalining nashr etilishiga tashabbuskorlik qildi. Ushbu jurnal 2007 yildan beri muntazam chop etilib kelinmoqda¹⁴.

Mediata'lim muammolari (asosan, kino, matbuot yoki televideniye bilan bog'liq xususiy, alohida aspektlarda) ko'plab olim va mutaxassislarning tadqiqot ob'yektini tashkil qilgan.

Mediata'lim va mediamadaniyatga oid ilmiy adabiyotlar tahlili o'rganilayotgan muammoning quyidagi yo'nalishlarini aniqlash imkonini berdi:

– qayd qiluvchi xarakterdagi tadqiqotlar, ularda turli yoshdagi shaxslar mediamatnlarni idrok qilishiga oid xususiyatlar haqida ma'lumot keltirilgan (I.S. Levshina, Yu.N. Usov, A.V. Fedorov, A.V. Sharikov, S.A. Shein va boshq.);

– umumnazariy xarakterdagi tadqiqotlar, ularda mediata'lim va mass-media konsepsiyalari, modellari va metodlari ilgari surilgan va tahlilga tortilgan (L.S. Zaznobina, L. Masterman, S.N. Penzin, A.V. Spichkin, K. Tayner, Yu.N. Usov, A.V. Fedorov, A.V. Sharikov, E. Xart va boshq.);

– mediata'limning muayyan (aniq) metodikasi bilan bog'liq tadqiqotlar (L.M.Bajenova, O.A.Baranov, Ye.A.Bondarenko, K.Bezelget, D.Bekingem, K.Vorsnop, D.M.Djusubalieva, D.Konsidayn, S.N.Penzin, G.A.Polichko, Yu.M.Rabinovich, K.Tayner, Yu.N.Usov, A.V.Fedorov, A.V.Sharikov va boshqalar).

¹² Никитина Е.Ю., Милютин А.А. Формирование медиакомпетенции младших школьников на уроках русского языка. Монография. – М., 2015.

¹³ Федоров А.В. Медиаобразование: вчера и сегодня. – М.: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО "Информация для всех", 2009. – С. 73.

¹⁴ Иманова О. А. Методика развития деятельностной компоненты медиакомпетентности учащихся старших классов средствами информационных технологий автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Киров. 2010.

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

I.G.Zaxarova, I.V.Robert, Ye.I.Sokolova, A.V.Fedorov, O.K.Filatov, A.V.Sharikov, Ye.N.Yastrebseva va boshqalarning tadqiqotlarida media vositalarini qo'llash pedagoglarning mediakompetentligini media vositalari asosida oshirishga imkon beradigan, shu bois ularni tayyorlashda alohida ahamiyat kasb etadigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash bilan bevosita bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan.

Fedorov A. V. tomonidan Veber V., Kyubi R., Dj. Potter yondashuvlari asosida, shuningdek, britaniyalik yetakchi mediapedagoglar Dj. Bouker, D.Bukingem, E.Xart va boshqalar tomonidan asosiy sifatida ajratilgan oltita tushunchaga tayanib, shaxs mediakompetentligining tarkibiy qismlari (komponentlari) tasnifi (klassifikatsiyasi) ishlab chiqilgan.

Bu oltita asosiy tushuncha quyidagilardan iborat:

- 1) "media agentliklari" (mediamatn yaratuvchilarning ishi, vazifalari va maqsadlarini o'rganish);
- 2) "media kategoriyalari" (media/mediamatnlar tipologiyasi: turlari va janrlarini o'rganish);
- 3) "media texnologiyalari" (mediamatn yaratish usullari texnologiya-larini o'rganish);
- 4) "media tillari" (media tillari, ya'ni mediamatnlarning verbal, audiovizual, montaj qatorini o'rganish);
- 5) "media reprezentatsiyalari" (mediamatnlarda voqelikni tasavvur (taqdim) qilish, qayta anglash usullari, mualliflik konsepsiyalari va sh.k. ni o'rganish);
- 6) "media auditoriyalari" (auditoriya tipologiyasi, mediaidrok tipologiyasini o'rganish).

A.V.Fedorov tomonidan taklif qilingan shaxsning mediakompetentligi ta'rifi asosida, yuqori sinf o'quvchisining psixologik pedagogik xususiyatlarini e'tiborga olgan holda O.Imanova "yuqori sinf o'quvchisining mediakompetentligi"ga ta'rif bergan. Yuqori sinf o'quvchisining mediakompetentligi (komponentlari: motivatsiyali, aloqaviy, axborotli, perseptiv, baholovchi, faoliyatli, kreativ) – multimedia resurslarni tanlash, tahlil qilish, qo'llash, shuningdek, multimedia vositalaridan o'quv fanlari bo'yicha o'z multimedia mahsulotlarini yaratish, uzatish va tarqatish maqsadida foydalanish qobiliyati¹⁵.

Iskakov B.A. o'zining Resurs markazi sharoitida o'qituvchilar mediakompetentligini rivojlantirish mavzusidagi pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasida "o'qituvchining mediakompetentligi" tushunchasiga ta'rif bergan. Bu tushuncha shaxsiy tuzilma sifatida, fikrimizcha, o'qituvchining mediateknologiya vositalaridan faol foydalanishga yo'naltirilgan

¹⁵ Шаблин М. С. Педагогическая технология формирования медиакompetentности студентов педвузов средствами анимационной композиции; автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Краснодар. 2012.

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

pedagogik faoliyatini kompetent va sermahsul olib borish qobiliyatida o'z ifodasini topadi. Bunday faoliyat o'qituvchini ochiq ta'limiy mediamakonda kasbiy o'zini o'zi realizatsiyalashga yo'naltirish, mediatexnologiyalar mohiyatini anglashga ko'maklashish, yaxlit pedagogik jarayonda ularni realizatsiyalash metodikasi bilan qurollantirish imkonini beradi .

Tadqiqotchi mediakompetentlikni tadqiq qilishning turli jihatlaridan kelib chiqqan holda uning strukturasi motivatsiyali-qadriyatli, mazmunli va protsessual komponentlarni ajratib ko'rsatgan.

Shablin M.S. tomonidan animatsion kompozitsiya vositasida pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabarlari mediakompetentligini shakllantirishning pedagogik texnologiyasi ishlab chiqilgan, asoslab berilgan va tajriba-sinovdan o'tkazilgan. Bu texnologiyada animatsion kompozitsiya yaratish, pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining ijodiy salohiyatini rivojlantiradigan tasviriy va texnik faoliyatning rang-barang turlarini kiritish, topshiriq va mashqlarning maxsus tizimidan foydalanishdan iborat umumiy maqsad va natija bilan birlashgan san'at turlarining o'zaro hamkorligiga yetakchi o'rin ajratilgan ¹⁶.

Myasnikova T.I. o'zining "Universitet talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish" nomli tadqiqot ishida mediakompetentlik shaxsning media bilan muloqotga yakka tartibdagi (individual) tayyorligini tavsiflovchi (xarakterlovchi) talabaning formal va noformal ta'lim jarayonida shaxsiy-sub'yektiv o'zlashtirishlari natijasidir, deb qayd etgan. U universitet talabalarining mediakompetentligi rivojlanish ko'rsatkichlarini quyidagicha izohlagan:

- media haqidagi klassik axborot va innovatsion tarkibiy qismlarni qamrab oladigan media to'g'risidagi bilimlar;
- mediadan retseptiv foydalanishda o'z ifodasini topadigan mediaiste'molchilik;
- analitik (tahliliy), refleksiv malakalar, baholovchi argumentatsiya (asoslash) qobiliyatini o'z ichiga oladigan mediatanqid;

mediaraqobat, u talabaning zamonaviy media muhitning o'zgaruvchanligi va yangiliklarini hisobga olish malakasi; ta'lim va kasbiy kontekstdagi mediamatnlarni loyihalash kreativ malakalari bilan belgilanadi.

Mediapsixologiya psixologiya fanining yangi, jadal rivojlanayotgan sohasi bo'lib, uning predmetini dunyo madaniyatining dinamik tarzda rivojlanayotgan sohasi sifatida zamonaviy mediamadaniyat kontekstida qaraladigan shaxs tashkil qiladi. Mediapsixologiyaning asosiy vazifalari sirasiga quyidagilar kiradi:

- shaxsning individual va ommaviy kommunikatsiya vositalari ta'siridagi xulq-atvorini o'rganish;
- shaxsiy va guruhli mediaeffektlarni tadqiq qilish;

¹⁶ <http://www.directmedia.ru>

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

- mediamuhitning sub'yekt rivojlanishi, shaxsning tiklanishi va insonning psixologik o'zini o'zi his qilishiga ta'sirini tahlil qilish;
- shaxsning mediahimoyalanganligi va mediakompetentligini shakllantirish bo'yicha dasturlarni ishlab chiqish.

Shaxsning mediaxabarlarni idrok qilish va qayta ishlashda namoyon bo'ladigan himoya mexanizmlarini tadqiq qilish, axborotning ortiqcha miqdorini qayta ishlash va informatsion pressing natijasida yuzaga keladigan "axborotdan toliqish sindromi"ni o'rganish mediapsixologiyaning muhim yo'nalishi hisoblanadi ¹⁷.

Yana bir rossiyalik media bo'yicha yetakchi olim Fedorov A.V. "Pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligi va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish" nomli yozilgan monografiyasida, pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligi va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish masalalari mediata'lim va mediasavodxonlikning umumiy muammolari kontekstida o'rganilgan.

Yuqorida keltirilgan fikrlarni inobatga olgan holda shuni ta'kidlash mumkinki, bizning fikrimizcha, pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirishning eng qulay usuli bu – "Informatika va axborot texnologiyalari" kursini o'qitish jarayonida axborot texnologiyalari, multimedia-texnologiyalar vositasida rivojlantirishdir. Multimedia asoslariga oid, mediakompetentlik darajasini oshirishga qaratilgan maxsus kurslar, nazarimizda, bitiruvchilarga nafaqat oliy ta'lim muassasasida ta'lim olish, balki keyingi kasbiy pedagogik faoliyatda ham mediakompetentlikning yuqori darajasini namoyish qilish imkonini beradi.

8. Bu kurslar multimedia-texnologiyalardan foydalanish sohasida ta'limni davom ettirish uchun ish metodlari, bilish mustaqilligi, tadqiqotchilik faoliyatiga qiziqish, guruhda ishlash malakalarini rivojlantirish, o'zini o'zi nazorat qilish va mas'uliyatni oshirishga ko'maklashadigan ta'lim muhitini tashkil qilish imkoniyatini beradigan prinsiplar asosiga qurilishi lozim. Bunda talabalar axborot-kommunikatsion texnologiyalarini o'zlashtirish, rivojlantirish va takomillashtirish orqali mediakompetentlik layoqatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsan javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017 - 44 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 537 b.
3. Nikitina, E.Yu. Universitet talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish: istiqbolli yondashuvlar: monografiya. – M.: MANPO, 2006. – B. 154

¹⁷ 1 Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008. -52-b

Globalashuv jarayonida yoshlar mustaqil dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimi va oiladagi muammolar hamda ularning yechimlari

4. Imanova O. A. Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiyaning axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'rta maktab o'quvchilarining media kompetentsiyasining faoliyat komponentini rivojlantirish usullari. - Kirov. 2010 yil

5. Shablin M. S. Pedagogik universitet talabalarining animatsion kompozitsiyadan foydalangan holda media kompetentsiyasini rivojlantirishning pedagogik texnologiyasi; pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya avtoreferati. - Krasnodar. 2012 yil

6. Nikitina E. Yu., Milyutina A. A. Kichik maktab o'quvchilarining rus tili darslarida media kompetentsiyasini shakllantirish. Monografiya. – M., 2015 yil.

7. Fedorov A. V. Media ta'lim: kecha va bugun. – M.: WFP UNESCO xalqaro jamoat tashkiloti nashriyoti "Axborot hamma uchun", 2009. – B. 73.

8. Nikitina E. Yu., Milyutina A. A. Kichik maktab o'quvchilarining rus tili darslarida media kompetentsiyasini shakllantirish. Monografiya. – M., 2015 yil.

